

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך לח, תשמ"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הנסמכים מרובים והידועים מועטים

(ל תולדותיו של ביטוי)

מקרא שכתוב 'מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה' (קהלת ז, י), נתפרש על ידי הפשטנים כגון רב יצחק בן גיאת ורב אברהם בן עזרא, שמדובר בשואל שנראה לו פי ימיו רעים. ובלשוננו של ראב"ע: 'ואל תאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מהגדולה, שנהפך העולם. כי המבין ידע, שהימים שוים, והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו'.

ה'תרגום' כורך את שני הדברים יחד, ומפרש על הזמנים הקודמים, שהיו יפים מן אלו של עכשיו, והאנשים שקדמו היו טובים מאלו של עכשיו.

וחז"ל ב'ספרי' דברים, פיסקא קצג ועוד, ובפבלי ראש השנה דף כה ע"א, סומכים את הכתוב על חכמים קודמים, שהיו טובים מן חכמי זמנם. ואף-על-פי שחכמים ראשונים מפוארים בפי חז"ל, שאמרו: 'אם ראשונים כמלאכים, אנו כבני אדם' וכו', שפת קיב ע"ב — בעברית, ובירושלמי חלה פרק א הפול בארמית — מפל מקום לא באה הרגשה זאת כדי למעט את

ערכם של אחרונים בכלל. ואף התלונות במסכת עירובין נג ע"א על הדורות שירדו — לא באו לבטל את הדורות האחרונים בכלל.

אבל ההרגשה, שהיו ימים טובים מן אלו, אינה פוסקת מפיהם של חכמים ומשוררים כל הימים. פגון רב שלמה בן גבירול, בשירו 'מה נעצרה או נבצרה תאנתי', האומר: 'מה אאריך שיחי, וחבל היתה טובה, אבל באחרונה באתי'. וכיוצא בו רב משה בן עזרה; בספרו על הפואטיקה ('שירת ישראל', עמ' פג; 'ספר העיונים והדיונים', עמ' 91-92) הוא מאריך בדיבורו על זמנו ועל הזמנים הקודמים ואומר בשירו: 'באחרית הזמן באחי, ובאו בראשיתו סגלת כל גבריו'. וכיוצא בו אצל כמה וכמה משוררים.

ולא פסקו תלונות כאלה על ירידת החכמה מפיי חכמים בכל הדורות ובכל המקומות. וראה, למשל, ב'אור זרוע' חלק ב, הלכות שבת, דף י ע"ב: 'אבל הא ודאי אמת הוא, שאסור לישראל ח"ח להניח כהן ע"ה לקרות לפניו (בתורה). מיהו עתה נהגו מפני דרכי שלום גם זה, כי נתמעטו הלו מדיים ורבו ע"ה'.

וכעין זה פתב בעל 'אור זרוע' בהלכות מילה, שם דף כו ע"א, והביא חשובת ר' שמשון ב"ר אברהם, שאמר: 'פי נתמעטו הלבבות וחכמת האומנים'.

ובהלכות טריפות, חלק א, סוף סי' תטז, דף ס ע"א, לאחר שהביא אף פסקו של רש"י, שאין לדיין אלא מה שענינו רואות לעניין טריפות, ממשיך בעל 'אור זרוע' ואומר: 'רבינו שלמה שכתב כך לדורו הוא דכתב ולכיוצא בדורו, שהיתה בהם

תורה גדולה וברור' להורו', ובני דורם היו יכולי' לסמוך עליהם. אבל עכשיו בימינו, שבעונותינו נתמעטה התורה ואבדה החכמה, משבח אני את העצלנים (על-פי סופה כז' ע"ב), שלא יסמכו על חכמתם לבדוק, ואל יורו לאחרים להקל, ויקבלו שכר על הפרישה יותר מעל הדרישה (על-פי בבא קמא מא ע"ב).

וכך היא המידה בהרפה ספרי פסק, פידוע.

ומדלג אני על הרפה ומגיע לעיקר פונתי, היינו לרב שלמה לוריא, המהרש"ל. הוא שפך מרי שיחו על מצב החכמה בדורו ואמר ('ים של שלמה' לבבא קמא, פרק החובל סי' נ): 'בעו"ה (= בעוונותינו הרבים) הנסמכי' מרובי' והיודעי' מועטי', ונזוחי הדעת נתרבו, שאין אחד מכיר את מקומו, ומיד כשהוא נסמך מתחיל להשתרר ולקבץ בחורים בהון עתק כדרך השרים ששוכרים עבדים לרוץ לפנייהם' (ל' שו"ן — עיין למשל, שמואל ב' טו, א).

מהרש"ל מאריך שם ומדבר על חילול השם שגורמים מוסמכים כאלה, עיין שם דברים חשובים לדורו ולדורות.

ר"ש אסף, במאמרו 'משהו לתולדות המהרש"ל', ספר היובל לכבוד ל' גינצבורג, החלק העברי, עמ' יב, הערה 35, מסמך לכאן את דברי המהרש"ל ב'ים של שלמה' לגיטין פרק א סי' ז: 'נחפשט המנהג האידנא, שחכם העיר מסדר כל הגט מתחילו ועד סופו, וזולתו לא ירים הסופר וה"ה החותם את ידו, והשליח את רגלו, אלא כפי אשר מורה החכם ותקנתה קלקלת' (על-פי תענית יז סוף ע"א: 'שתקנתו ק...'), שאין ממנין חכם בשלמות החכמה הצריכה לו אלא מי שהוא סמוך

וּנְקָרָא בְּשֵׁם מוֹרְנוּ הוּא הַחֲכָם וְהַמְסֹדֵר בֵּין יָדַע וּבֵין לֹא יָדַע וְכו'.

וְהִנֵּה מִצָּאֲתִי, שְׁתִּלְוִנְתּוּ שֶׁל מֵהֶרֶשׁ"ל עַל הַנִּסְמָכִים הַמְרוּבִּים וְהַיּוֹדְעִים הַמוֹעֲטִים כְּבָר נִשְׁמָעָה מִפִּי שֶׁל רַבִּם שֶׁל אַחֲרוֹנִים, הוּא ר' יִשְׂרָאֵל אִיסְרֵלִין, בַּעַל 'תְּרוּמַת הַדָּשֶׁן'. ב'פְּסָקִים וְכַתְּבִים' ס' רִנָּה כְּתָב: 'מִפְּנֵי תִקְנַת הַדּוֹר מַחֲשֵׁשׁ דִּינִי מִקּוֹלְקֵלִי, כִּי הַנִּסְמָכִים רַבִּי' אֲבָל הַיּוֹדְעִי' מוֹעֲטִי'.

וְרִאיוֹנוֹ, שֶׁאֵין חֲדָשׁ אֶף בַּלְשׁוֹן!¹

1. מִן הָרִאיוֹי לְהַבִּיא אֶת לְשׁוֹנוֹ שֶׁל מֵהֶרֶשׁ"ל אִיסְרֵלִין בְּאַחַת מִתְּשׁוּבּוֹתָיו, (שְׁאֵלוֹת וְתִשְׁבּוֹת 'חוּט הַשָּׁנִי' ס' ח): 'אֵיךְ מִלְּאָךְ לְבָךְ לַעֲשׂוֹת אִפִּי' כְּאַחַת מֵהֵנִי, אֶת מוֹל גְּדֻלּוֹ לְךָ קֶרְנִים הַיּוֹם אֶת הַנוֹגַח! (לְלִשׁוֹן — עֵיין בְּכִרְאשִׁית רַבָּא פֶּרֶשָׁה לֹא אוֹת ד', בְּמוֹבֵן הַפּוּךְ: אֶת מוֹל אֶפְרוֹחַ, וְעַכְשִׁי בִּיצָה..)